

גליון מס' 328 חג הפסח
תשע"ט שנה שביעית

גליון זה יו"ל לזכות ידידינו החשוב
שיראה ברכה והצלחה בכל הענינים

דברי שי"ח

ממרן רשכבה"ג שר התורה הגר"ה קניבסקי שליט"א

פנינים על הפרשה

קדש ורחץ וכו'

סימני הסדר תוקנו על ידי הראשונים ז"ל (עי' מחזור ויטרי הלכות פסח סי' ס"ה). והם תיקנו לומר את הפרטים שנוהגים משך הסדר כגון קידוש ואח"כ רחיצת הידיים, ותיקנו את הסימנים כדי שידעו מה להקדים ומה לאחר ולעשות כל דבר במקומו. ולכן, דבר הנוהג כל שעת הסדר, כגון ד' כוסות, לא הזכירו בסימנים (דהזכירו רק מה שיש לנהוג עכשיו כמו מגיד רחצה וכו'). וזה גם הטעם שלא נאמר הסיבה, כי נוהג בכל הסדר (שמענו מרבנו).

ומה שבכלל תקנו סימנים, קדש, ורחץ, כרפס וכו', יש לומר כיון שבליל הסדר יש כל כך הרבה מצוות מצה מרור וחרוסת וכרפס ואפיקומן ועוד, ויש לכל דבר פרטים, כגון שלכרפס יש ליטול ידים תחילה, תיקנו לעשות סימנים שיזכרו את הכל ולא יטעו (וכן הוא בספר הפרדס הלכות פסח עמוד נ"ה ומחזור ויטרי, פסח סי' צ"ה).

שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא לאמר

חתנו של רבינו (הגר"ש שטיינמן שליט"א) נשאל מפי רבי יוסף אברהם וולף זצ"ל לתמוה: על מה סמכו אנשים רבים שאינם מקיימים כלל מצות והגדת לבנך, כגון כאשר הבנים הנשואים מתארחים אצל חמיהם או אוכלים לבד בביתם ואין לאב בן על שולחנו, מדוע לא נזהרים שכל בן יאכל אצל אביו דווקא כדי שתתקיים המצוה, ושלח לשאול את רבינו והשיב: כי בודאי אין כוונת הכתוב והגדת לבנך (רק) כפשוטו שיש מצוה לדאוג ולהשתדל לומר לבנו ורק לו, אלא עיקר המצוה זה סיפור יציאת מצרים לאחרים, ודיבר הכתוב בהוה שבנו סמוך עליו, אך הוא הדין כשיש אחר, וכדתנן להדיא בפסחים קט"ז ע"א אם אין לו בן אשתו שואלתו וכו', וגם (מאביו) מן הגרא"ל שטיינמן שליט"א שמע כן (וכ"ה באדר"ת בתשובה המובאת בספר הזכרון יהודה לקדשו).

ועוד פעם אחרת שמענו מרבינו שליט"א גם כן כנ"ל עם כמה נפק"מ, ואלו דבריו:

יסוד המצוה דוהגדת לבנך, אינו לומר לבן בדווקא, אלא לומר בדרך של הגדה וסיפור לשני, והמצוי ביותר שיאמר לבנו, ולכן כתבה התורה לשון זה. ומעיקר הדין מספיק לספר פעם אחת בחייו לבנו כדכתיב ואמרת לבנך ביום ההוא וגו' ובכל שנה בליל פסח די לספר אפילו לאשתו או לאחר וכדתנן בפסחים קט"ז א', כי אין הדין לומר לבנו דווקא אלא העיקר שיהיה בדרך הגדה. ולפי זה נמצא להלכה למעשה שמי שאין בנו מיסב עמו אין צריך לטרוח לילך הוא לבנו דאין חיוב כזה, וכל הדין הוא שבשעה שבנו מיסב אצלו יספר לו, ומי שסיים הסדר ואח"כ הגיע בנו אצלו, יתכן שיש הידור לומר לו עבדים היינו וכו', דסוף סוף כתיב והגדת לבנך, אבל בנו לא דווקא וכו"ל.

פזמון שהיה רגיל מרן הסטייפלר זצוק"ל לזמר ביו"ט

פזמון זה היה רגיל מרן ז"ל לזמר מפעם לפעם והיה רגיל לומר שכך היו שרים בישיבת נובהרדוק (ששם למד בבחרותו) ושם היו שרים רק עד שלשה עשר ורבינו שליט"א הוסיף עד עשרים.

תנו רבנן קדמנא בתרייתא בריך הוא רחמנא דיהב לן אורייתא

אחד מי יודע אחד אני יודע

ששה עשר שחל להיות בשבת (פסחים פ"ג א')
שבעה עשר יובלות מנו ישראל (ערכין י"ג א')
שמונה עשר דברים גזרו בו ביום (שבת י"ג ב')
תשעה עשר דברים נאמרו בגרע (ברייתא מעשה תורה וע"ע בקדושין פ"ב א')
עד עשרים אמה אדם יושב בצל סוכה (סוכה ב' א' וע"י לשון המשנה)

עשרה יוחסין עלו מבבל (קדושין ס"ט א')
אחר עשר יום שבין נדה לנדה (נדה ע"ב ב')
שנים עשר דדין היו לכיור (יומא ל"ז א' וע"י לשון המשנה)
שלשה עשר כהנים זוכים בו (יומא כ"ה א')
מכאן ואילך הוסיף בנו רבינו שליט"א
אור לארבעה עשר בודקין את החמץ (פסחים ב' א')
חמש עשרה נשים פוטרות צרותיהן (יבמות ב' א')

אחד החופר בור שיח ומערה (בי"ק ב' ב')
שנים אוהזין בטלית (בי"מ ב' א')
שלשה שאכלו כאחד (ברכות מ"ה א')
ארבעה אבות נזיקין (בי"ק ב' א')
חמשה תמין וחמשה מועדין (בי"ק ט"ו ב')
ששה עריות חמורות מאלו (יבמות י"ג א')
שבעת ימים קודם יוה"כ (יומא ב' א')
שמונה שרצים האמורים בתורה (שבת ק"ז א')
תשעה חנויות מוכרות בשר שחוטה (כתובות ט"ז א')

להצטרפות לרשימת מקבלי הגליון במייל ניתן לשלוח בקשה לכתובת: divreysiach+subscribe@googlegroups.com

ניתן לתרום ולהקדיש ע"ג הגליון לע"ג, לרפואה והצלחה וכד', נשמח לקבל עובדות, הנהגות, וש"ת מרבינו.

ואז עוצם עיניו ושר בהתרגשות שוב ושוב את המילים המיוחדות "שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותינו".

תיאור חי מתוך יומן מיוחד שנרשם על ידי אחד מנכדי מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א,
סדר הנהגתו והליכותיו בקודש במחיצת מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א
החל מערב פסח - י"ד ניסן ועד לליל הסדר - ליל שמורים

ערב פסח - תענית בכורים

ערב פסח, י"ד ניסן לפנות בוקר: רבינו מתפלל שחרית כותיקין כהרגלו כל יום מיום עומדו על דעתו, לאחר התפילה הוא מסיים בקביעות כל שנה את הש"ס בבלי כולו, כידוע, הוא לומד בכל יום לפי סדר מיוחד, 8 דף בש"ס בבלי (ובעוד ספרים, ראה להלן) ובערב פסח הוא מסיים את כל הש"ס.

רבינו שליט"א הוא בכור להוריו, ולכן הוא חייב ב'תענית בכורים', אך כיון שמסיים את הש"ס הוא פטור מן התענית ומצוה לאכול מדין סעודת מצוה.

את הסיום הוא עורך בבית הכנסת, מביאים לו את הגמרא האחרונה של הש"ס, מסכת 'נדה'. הוא עומד סמוך לבימת בית הכנסת כשסביבו מצטופפים מאות איש, הוא אומר את הקטע האחרון, ולאחר מכן את 'ההדרן', בהתרגשות רבה, ואח"כ את הקדיש של הסיום כשכל הקהל מאזין בהתרגשות לסיום ה - די נדיר הזה. הן סיום כזה הוא חזיון שלא - מצוי כ"כ בימינו, בפרט בכל שנה בכזו קביעות.

השותפה לדף

עד לפני שנים ספורות, בעודה בחייה, היתה אשת חבר הרבנית בת שבע קניבסקי ע"ה רעייתו של רבינו, עומדת בעזרת הנשים, ובהתרגשות עזה מקשיבה לכל מילה היוצאת מפי בעלה. היא הרי מלווה אותו בלימוד הש"ס כל יום. מברכות דף ב' ועד נדה דף ע"ג! יחד קמים בשעה 3 בבוקר והיא עומדת על ידו הכן לבקשתו אם ירצה דבר. יחד היא חווה את ההספקים היומיים שלו, שמחה בשמחתו (אם גמר את ההספקים היומיים) ומצטערת עמו (אם לא גמר את ההספק ונשארו לו "חובות", כפי שהוא מכנה את זה). כעת היא עומדת ומוזילה דמעה קטנה של אושר וגיל, ומאחלת לעצמה ולבעלה שיזכו עוד שנים רבות.

ביום זה, יום ערב פסח, כשכל בתי ישראל נזהרים עם הילדים ושאר בני הבית שלא יסתובבו עם חמץ, היתה הרבנית ע"ה מכינה כמה תבניות של עוגה מחמץ גמור (!) כדי שיהיה לכבד בו משתתפי הסיום של בעלה רבינו שליט"א. לאחר הסיום על גמרא בבליית הוא עולה לביתו ומסיים שם גם את כל התלמוד ירושלמי ועוד מדרשים. לאחר מכן טועם משהו לפת שחרית, ותיכף הוא מתחיל את לימוד הש"ס מחדש. בכל יום יהיו בעיניך כחדשים, בהתלהבות ובשמחה כמו פעם ראשונה.

שריפת החמץ

כשמתקרב זמן שריפת חמץ, הוא נוטל את מעט החמץ שמצאו אתמול, ובתוכם עשרה פתיתי החמץ שהחביאו, יחד עם לולבים והדסים והערבות שנותרו ממה שקיימו בהם את המצוה בסוכות בידו, ויורד למדורה הקרובה אל ביתו, ושם זורק את השקית הנ"ל, לאחר כמה שניות כשרואה שמתחיל החמץ להישרף אומר בכוונה ג' פעמים "כל חמירא" וכו' והיה מורה גם לאשתו הרבנית ע"ה לומר.

בחזרה לבית המדרש: אחר כך חוזר לביתו וכמובן ממשיך איפה שעמד, ושוקע בתלמודו, עד לזמן מנחה גדולה.

הגיע זמן המנחה

מגיע זמן מנחה גדולה, הוא יורד לבית הכנסת הסמוך לביתו "לדרמן", ואחרי התפילה מקבל כמה רגעים את הקהל הממתין לו, ומשם הולך למקוה לטבול לכבוד יו"ט.

"כל מעשיהם של צדיקים בזריזות" אמרו חז"ל. גם במקוה אינו משתהה יתר על המידה והוא טובל לכבוד יו"ט טבילה אחת, ואילו לכבוד שבת הוא רגיל לטבול ארבע טבילות כנגד שם הוי"ה ברוך הוא.

משם הוא פונה שוב אל ביתו, ולוקח הגדה של פסח ואומר מתוכה את סדר קרבן פסח (הקצר) שהיו מקריבים אבותינו בזמן שבית המקדש היה קיים ואח"כ אומר את אגרת ר"ש מאוסטרופלי. בסוד דבריו מי יבין, דברי קבלה עמוקים וגבוהים הם.

לאחר מכן לפעמים הוא נח מעט ופעמים לומד ענינים אחרים הנוגעים לחג, או סדרים קבועים אחרים שיש לו.

כניסת החג

ופרוש עלינו סוכת שלומך: כניסת החג בקדושה ובטהרה, לאחר זמן הדלקת הנרות הוא עונה לשואלים בדברי תורה והלכה ונכנס לתפילת ערבית.

לאחר מכן עוברים הקהל להתברך ולברכו בברכת גוט יום טוב, הוא משיב בסבר פנים יפות לכל מאות המתפללים ולאחר מכאן עולה לביתו ומתחיל בסדר הלילה הגדול.

והגענו לזמן הזה

המסובים הקבועים בליל הסדר הם משפחת בנו הגאון ר' אברהם ישעיהו שליט"א, עם כל יוצאי חלציהם. בני הבית כבר מכינים מבעוד יום את השולחן הארוך ערוך בטוב טעם, מכינים כסא נאה לכל אחד עם כרית קטנה להסב עליה, בראש השולחן במקום כסא יש מיטה רחבה ובצידה השמאלי ערימת כרים מוכנים לרבינו שליט"א להסב עליהם. על יד מקומו של רבינו מוכן כבר ג' מצות מיוחדות שהם "תנור ראשון" וגם "קצירת יד", בין מצה לחברתה מונח מפה מיוחדת ונאה, ועל יד זה מוכן מגש עם "סימני הסדר" מרור, חרוסת, ביצה, זרוע, כרפס, אמנם רבינו לא מקפיד על סדר מסוים של הסימנים בקערה.

רבינו נכנס לחדר, מתעטף בקיטל צחור ונאה, וחוגר עצמו בגרטע"ל כמו בתפילה, ועל ראשו לובש "שטריימל" עתיק שקיבלו מחמיו מרן הגר"ש אלישיב (ובשנים האחרונות יש לו שטריימל חדש כבר), וכך, כשכולו אומר כבוד והדר, הוא נגש להתחיל את הסדר של הלילה הנורא הזה, בו יצאו אבותינו ממצרים. עובר לתחילת הסדר, מתקרבים למקומו כל הנכדים הקטנים ורבינו מחלק להם קליות ואגוזים 'שלא ישנו התינוקות'.

...קדש ורחץ

ואז בניגון מיוחד שמקובל לו מאבותיו הוא מתחיל לומר "קדש ורחץ, כרפס יחץ..." כשגומר, מכריז בקול רם "קדש", ומוזג יין לתוך גביע נאה ומיוחד שלפניו, ואחריו עושים כולם כך, ואז אומר הוא לבדו וכולם שומעים, את כל הקידוש בקול רם וברור שכל הקהל (שמונה בד"כ למעלה מעשרים או שלושים איש בלע"ר) ישמעו, אח"כ הוא שותה מכוסו וכולם שותים, איש איש, מכוסו שלו.

את כוס הקידוש מעטר רבינו סביב הגביע בשש כוסות קטנות כדרכו, ומשתדל לעטר ג"כ בכוס השני והשלישי והרביעי.

אגב, הגביע בו הוא משתמש הוא מיוחד ומעניין: הוא נוטל גביע נאה רגיל, ובתוכו שם כוס זכוכית שבולטת קצת לחוץ, כך שהיין נראה מבעד לכוס. הטעם לזה הוא כי יש עניין לראות את היין ולכן רוצה שייראה גם מן הצד ולא רק מלמעלה.

רבינו שותה רק יין ולא מיץ ענבים, ולא מוסיף מים אלא כולו יין, כך נוהג בכוס ראשון ואחרון. ואומר את הקידוש בישיבה ולא מעומד, וכן נוהג כל השנה.

ואז, בלי להשתהות ולבזבז זמן יקר, מכריז רבינו 'ורחץ', וכולם ניגשים ליטול ידיים אבל לא יוצאים מהחדר אלא נוטלים ידיים רק באותו החדר, וגם לסעודה "רחצה" מקפידים על זה, שלא לצאת מן החדר לנטילת ידיים משום חשש של הפסק בשינוי מקום, ולפני הסעודה מכינים דלי גדול של מים שיספיק לכל ידי המסובים בשני הפעמים (ורחץ, ורחצה). דרך אגב, על הקפדה זו נוהגים כן בכל שבתות השנה אחרי קידוש.

כרפס יחץ

'כרפס' – נוטל חתיכת תפוח אדמה, יותר מכזית ומטבל בידיו מתוך קערת מי המלח שלפניו, מטבל לפני הברכה ואוכל. לאחר מכן לוקח עוד חתיכה, ושולח להרבנית תחי' (ע"ה) בנו שליט"א מחלק לשאר המסובים. אורת הסדר היא רגועה, בלי לחץ ונערווי"ם, אין צעקות וגערות. באויר מורגשת המטרה: לא 'לסחוב' זמן, לא להאריך בדברים מיותרים, לא לאבד זמן! כדי שלא ישנו התינוקות! הרי זה חלק עיקרי בלילה. חלק מהילדים רציניים יותר וחלקם פחות, אחדים מהם כבר משתובבים... הכל הולך אחר הכוונה: והגדת לבנך. יחץ – רבינו מכריז "אצלינו לא נוהגים לגנוב את האפיקומן. אנחנו לא מחנכים את הילדים לגנוב". כמובן, שאחרי כזה הכרזה אין אחד שמעיז לגנוב. הוא חוצה את המצה האמצעית לשנים, ואת השבר הגדול יותר עוטף במפית נאה ומניח על ידו.

שלא אחד בלבד עמד עלינו

מגיד – רבינו שליט"א מרמז לבנו (שכבר לא צעיר כלל, וכבר בעצמו סבא לנכדים) לומר את מה נשתנה. אחרי שגומר לומר, אומרים שאר הנכדים מקטן ועד גדול, כרבע שעה לוקח כל זה, רבינו מקשיב לכל אחד, ניכר עליו שהוא מרוצה מאוד. אח"כ הוא אומר בקול רם "דער תירוץ איז" כלומר התירוץ הוא, וממשיך מיד "עבדים היינו לפרעה במצרים". והוא ממשיך לקרוא, כשמידי פעם נעצר לרגע ומסביר. ולא משתהה באמירת פירושים או וורטים אחרים.

כשמגיעים למה נשתנה רבנו מסלק את המצות לקצה השולחן.

לא פעם, מנסה אחד הנכדים הצעירים לומר איזה פירוש נאה, רבינו מסמן לו שיאמר את זה אחר כך. באחד הפעמים הוא הסביר "הרי את השיעור כמה להאריך באמירת ההגדה כבר קבע לנו בעל ההגדה, ואין צריך להוסיף עליו, אם רוצים אפשר לומר בלי גבול אבל בזמן אחר". אמירת ההגדה עצמה לא לוקחת יותר מחצי שעה, כך יוצא שכולם עירנים ולא עייפים.

באמירת ההגדה, פניו מתלהטות באש של קדושה, והוא קורן מאושר רוחני ואינו מודע כלל לנעשה על ידו, הוא שקוע כל כולו בתוך כוונת המילים, ומרגיש בעצמו כאילו יצא ממצרים.

אמירת "והיא שעמדה" אצלו היא פרק מיוחד. הוא מניח את הכוס מייד אחרי שנטלה לאמירת והיא שעמדה, ואז עוצם עיניו ושר בהתרגשות שוב ושוב את המילים המיוחדות "שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותינו". נקל לחשוב שהוא מעביר במהירות במוחו הנורא את גלויות עם ישראל במשך הדורות, את התלאות הנוראות שהשתעבדו בהם האומה הישראלית, הוא גם נזכר בצרות שעבר אביו זיע"א במלחמה ברוסיה, ואת המכות הנוראות שספג שם, ועל כולם "והקב"ה מצילנו מידם". לאחר מכן ממשיך לומר בהתרגשות רבה את ההגדה שחיברו קדמונינו זיע"א.

אגב, כאן המקום לומר כי לאחרונה בארץ ישראל שהיו כל מיני גזירות על לומדי התורה, וגם בחו"ל היו מקומות שהשלטון רצה לגזור על המילה ועל נישואים ועל עוד דברים, באו אל רבינו כמה פעמים "למדנו רבינו מה ניתן לעשות בענין זה" והוא משיב תמיד בציטוט מדויק מן ההגדה "שבכל דור עומדים עלינו לכלותינו. והקב"ה מצילנו מידם" הנה לך התשובה, הוא מוסיף.

כשאומר 'דם צפרדע' וכו', וכן כשאומר דם ואש ותמרות עשן, וכן כשאומר דצ"ך וכו', טובל את האצבע בכוס ומטיף בכל פעם טיפה לתוך הצלחת שבה מונח הגביע, ואח"כ ממלא מן הבקבוק יין מה שנחסר מן הכוס. כשמגיע לפיסקא 'בצאת ישראל', אומר אותה בשמחה רבה של הודיה, ואח"כ הוא נעצר ומזמר קטע זה בהתרגשות מיוחדת בניגון שהיה שר אביו זצ"ל ומיוחס לרבינו חיים מוואליזין זללה"ה.

רחצה והמשך הלילה

לאחר מכן הוא שותה בהסבה כוס שני, ומיד ניגשים כולם "רחצה" ואח"כ "מוציא מצה". הוא בוצע על המצות ומחלק לכל אחד כזית של מצה. ומי שיכול, הוא נותן לו שני כזיתים, לחומרא.

'מרור' – לוקחים חריץ לבן טחון מלפני יו"ט, שריחו חריף וחזק. נוהגים בביתו לפתוח את הקופסא כבר כשחוזרים מבית הכנסת כמו שכתב הגר"א מוילנא זצ"ל, ונוטל כזית אחד לו, ואחריו לוקחים כולם, מניח מעט חרוסת על המרור, מברך בכוונה עצומה ואוכל.

לעצמו לוקח רבינו שיעור כזית כפול, לחומרא.

'כורך' - לאחר מכן הוא נוטל לחומרא לעצמו ב' כזיתים של מצה וכורך בהם את המרור ומטבל מעט בחרוסת. אחרי האכילה של כורך הוא אומר 'זכר למקדש כהלל'. לפני קיום המצות בליל הסדר, אומר רבינו הנני מוכן ומזומן, ובמקומות שיש בהם חשש הפסק חושב את זה בהרהור, כגון לפני אכילת כורך, וכן לפני שתיית כוס שני. [ובעוד מקומות].

'שולחן עורך' – סועדים את סעודת החג כבני מלכים אך לא מקפידים להסב, במשך כל הזמן משתדלים שלא להתעכב אלא להזדרז להספיק את כוס רביעי לפני חצות הלילה. ונוהג לאכול את הביצה בסעודה ומטבל אותה במי מלח. מזמרים בסעודה קצת זמירות לכבוד יום טוב.

'צפון' – רבינו נוטל את המצה שהחביא, ואוכל ממנה כזית בהסבה, ואחריו כולם. וניגש ליטול ידיו למים אחרונים. ברך – הלל – בכוחות מחודשים הוא מזמן על הכוס, ומברך בכוונה גדולה ברכת המזון, ואח"כ מוזגים כוס גדולה לאלהיו הנביא.

המנהג הוא שהרבנית ע"ה הייתה קמה לפתוח הדלת (ואחרי פטירתה פותחת את הדלת כלתה תחי') ואומרים כולם שפוך חמותך.

לאחר מכן אומרים את ההלל כשרבינו משמש כש"ן, וכולם אחריו. רבינו לא מקפיד להגביה את הכוס בהלל אלא אוחז בו בלי להגביה.

ומקפיד לגמור בכוס אחרונה את כל הכוס כדי שיוכל לברך ברכה אחרונה.

יהיה נרצה לפני ה'

'נרצה' – "אם עשה הכל כסדר הזה יהיה נרצה לפני ה'" – כעת כבר אפשר לומר את זה בסיפוק רב. רבינו פונה לבני הבית ואומר, מי שעייף, יכול כבר ללכת לישן, מכאן והלאה אינו חיוב. כי מה שכתוב בהלכה ללמוד כל הלילה עד שתחטפנו שינה, אם עייפים זה כבר בכלל זה, אמנם הוא נפנה לומר את הפיוטים, ואחר כך אומר את כל מגילת שיר השירים.

כתוב שלילה זה הוא ליל שמורים, במה מתבטא הדבר? רבינו לא נוהג לנעול את הבית על מנעול כרגיל, אלא מנעול אחד פחות. כעבור שעות בודדות הוא כבר משכים קום כהרגלו, להמשיך את לימודו הקבוע.

"חפו ממתקים וכלו ממתקים זה דודי וזה רעי פנות ירושלים" (שה"ש ה' ט"ז). לשנה הבאה בירושלים הבנויה. אמן. [מערכת 'דברי שיח' מודה לנכדי רבינו שליט"א על סיועם בעין יפה, ולמערכת 'אלא' ד' אמות – הנהגות רבינו שליט"א, ולמחבר הספר 'שיח הפסח על עזרתו].

בברכת פסח כשר ושמח יצחק גולדשטוף

ליצירת קשר: ✉ ig0533145900@gmail.com

🏠 רבי יהודה הנשיא 52 בני ברק

☎ 053-3145900 📠 077-2092005

ניתן לתרום גם במכשירי "קהילות" ו"נדרים פלוס" בבתי הכנסת,
יש ללחוץ על לחצן 'קופות נוספות' ובחיפוש 'דברי שיח', או בטלפון:

נדרים פלוס 03-7630585-1586 שלוחה-

קהילות 073-2757000 שלוחה-4310